



E-mail adres redactie
Kroniek@OKVvoorst.nl

Kwartaalblad van de Oudheidkundige Kring Voorst



Port Payé
Pays-Bas

Postbus 170
7390 AD Twello



In deze Kroniek o.a.:

- ✓ De erfenis van meester Zwiers
- ✓ De Deventer Stadsweiden
- ✓ Voorstenaren bij Quatre Bras en Waterloo

VOORST SCHRIJFT GESCHIEDENIS

Kroniek

Oudheidkundige Kring Voorst



Jaargang 40 - 2017

nummer 2



oudheidkundige kring voorst

opgericht 18 december 1975

Bezoekers- en studieruimte

postadres: postbus 170, 7390 AD Twello - **bezoekadres:** Dorpsstraat 11a, ingang aan de Dorpsdwarstraat

geopend: dinsdag en woensdag van 09.00 tot 16.00 en verder op afspraak. Tel.: 0571 27 7090

e-mailadres: info@okvvoorst.nl - **website:** www.okvvoorst.nl

Betalingen uitsluitend via Rabo-rekeningnr.: NL80 RABO 0362 8092 67

Ereleden

Mr. J.H. Hermsen, H.J. ten Hove†, J. Lubberts, J.A.M. Schutte-Geurtsen en L. Sevenster†

Dagelijks bestuur

Jan Groenberg	Hietweideweg 30	7391 XX Twello	
Wim Huisman, penningmeester	Oude Deventerweg 15	7383 AD Voorst	penningmeester@okvvoorst.nl
Gerrit Rutgers	Badijkstraat 58	7391 HE Twello	
Gé Veen	Domineestraat 4	7391 GG Twello	
Fred van der Vegte	Zandstraat 5	7383 AH Voorst	

Werkgroepen en contactpersonen

Kantoorcoördinatie	Gerrie Groenewold en Truus de Haan-Diks	info@okvvoorst.nl
Bibliotheek	Gerard Vrieling	info@okvvoorst.nl
Werkgroep documentatie	Willemien Ooms	info@okvvoorst.nl
Fotogroep	Jack Damen	info@okvvoorst.nl
Ledenadministratie	Wim Huisman	penningmeester@okvvoorst.nl
Lezingen	Jan Groenberg en Gé Veen	info@okvvoorst.nl
Tweede Wereldoorlogarchief	Bertus ten Bosch	info@okvvoorst.nl
Webmaster	Wim Wassink	www.okvvoorst.nl
Werkgroep genealogie	Auke Vlietstra	genealogie@okvvoorst.nl
Redactie Kroniek	Auke Vlietstra	kroniek@okvvoorst.nl

Lidmaatschap

De jaarcontributie bedraagt € 16,50 per persoon; voor gehuwden en partners woonachtig op hetzelfde adres € 20,00

Aanmelding lidmaatschap en wijzigingen van adres en/of lidmaatschap via www.okvvoorst.nl

Overige vragen: Tel. 0571 277090 of postbus 170, 7390 AD Twello

Gemeentearchief Voorst

Archivaris: Annemarie Geerts, H.W. Iordensweg 17, Twello, gemeentearchief@voorst.nl

Studiezaal open op maandag van 9.00-17.00 uur

Kroniek

De Kroniek beoogt een breed georiënteerd informatiemedium van de Oudheidkundige Kring Voorst te zijn, een kwartaalblad van en voor de leden. Het verschijnt in de maanden maart, juni, augustus en december.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan met goedkeuring van de redactie en de betreffende auteur(s)

Mailadres voor kopij en reacties op de inhoud van Kroniek: kroniek@okvvoorst.nl

Druk : Brein Reclame, Twello oplage 690 stuks

INHOUDSOPGAVE KRONIEK

Jaargang 40 - 2017 - nummer 2

• Van de bestuurstafel.....	B. van de Zedde	2
• In memoriam Gerard van Zijl	medewerkers OKV	3
• Agenda	J. Groenberg en G. Veen	4
• Kroniekpost	redactie	5
• Van onze zusterverenigingen.....	G. Vrieling	10
• Werkgroep documentatie, <i>wat doen wij allemaal?</i>	W. Ooms	12
• Straatnamen in de gemeente Voorst.....	F. Liese	13
• De Deventer Stadswelden	Dr. C.M. Hogenstijn	14
• De erfenis van meester Zwijs	G. Vrieling	20
• Voorstenaren bij Quatre Bras en Waterloo	J. Groenberg	24

Aan deze Kroniek werkten verder mee: F.C. Nelis (als corrector)

en de redactie bestaande uit G. Groenewold, A. Vlietstra en I. van der Vegte - van Asselt

Afbeeldingen: OKV archief, tenzij anders vermeld

LET OP: Uiterste datum inleveren kopij nummer 2017-3: 1 augustus 2017

via kroniek@OKVvoorst.nl

We heten de onderstaande nieuwe leden van harte welkom bij

de Oudheidkundige Kring Voorst:

De heer M. Brummelman uit Twello, mevrouw Vriezokolk-Groenewold uit Twello, de heer en mevrouw E.J. Wijers - Bensink uit Voorst; de heer T. Kalter en mevrouw N.C. Kalter-Winkel uit Teuge, de heer H. Hazelaar uit Voorst en de heer E.M. Kerkmeijer uit Twello.

Op de pagina hiernaast staan de namen van de bestuursleden in alfabetische volgorde.

Op de eerstvolgende bestuursvergadering zullen de functies van voorzitter en secretaris worden ingevuld.

De redactie behoudt zich het recht voor om aangeboden artikelen – in overleg met de auteur- aan te passen. Daarnaast is de redactie niet verantwoordelijk voor onjuistheden en/of achterhaalde situaties in aangeleverde stukken. Aanvullingen, reacties en/of correcties zijn altijd welkom.

De auteursrechten op gepubliceerde foto's berusten te allen tijde bij de rechthebbende. Noch de OKV, noch de redactie van Kroniek aanvaardt aansprakelijkheid voor onrechtmatig gebruik van (foto)materiaal dat door derden ter publicatie is aangeboden. Overname van (delen van) artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de OKV.



Giften en Schenkingen

De Oudheidkundige Kring Voorst is een Algemeen Nut Beogende Instelling, een zogenaamde ANBI. Met een schenking aan OKV steunt u niet alleen onze vereniging, maar kunt u ook profiteren van een belastingvoordeel. Dat voordeel is zowel van toepassing bij een eenmalige gift als bij een periodieke schenking. Via het mailadres penningmeester@okvvoorst.nl kunt u een onderhandse verklaring voor periodieke schenking ontvangen.

Hallo JUMBO
Twello, Michiel de Ruyterstraat 101 Binnendijk

Van de bestuurstafel

Bert van de Zedde

Het voorjaar met zomerse temperaturen klopt nadrukkelijk aan de deur. Ondanks een scherpe nachtvorst in mei waarbij veel planten en fruitbomen niet de vrucht dragen die wij wensen. En zo zien wij dat ook terug in bestuurlijke zin binnen onze vereniging. Onze bestuurssamenstelling wijzigt, nieuwe leden treden toe en nemen afscheid. Het bestuur bestaat na de gehouden ledenvergadering uit de volgende leden: Fred van der Vegte, Gerrit Rutgers, Gé Veen, Wim Huisman en Jan Groenenberg. Fijn dat het is gelukt het bestuur weer van voldoende menskracht te voorzien. De taakverdeling zal in de volgende Kroniek worden aangegeven. Johan Homan en Bert van de Zedde hebben bestuurlijk afscheid genomen van onze vereniging.

Zoals aangegeven op de ledenvergadering moeten wij de komende jaren rekening houden met verhoging van de contributie. De ledenvergadering is schoorvoetend, maar uiteindelijk unaniem akkoord gegaan met een verhoging per huisadres van 2 personen van € 20 naar € 25 en voor een enkel lid van € 16,50 naar € 20 met ingang van het lidmaatschapsjaar 2018.

De rechten per lidmaatschap wijzigen niet en bestaan uit 4 x per jaar de Kroniek thuis, gratis toegang tot 4 lezingen voor het aangegeven aantal personen per huisadres, korting bij afname van afdrucken van aanwezige fotobestanden binnen de vereniging en toegang tot de inmiddels ruim opgebouwde bibliotheek met veel lezenswaardige naslagwerken

tijdens de openingsuren van onze werkruimte.

Het gemeentelijk archief heeft ruimte gecreëerd voor opslag van materialen met eigendomsrecht OKV. Mooi dat wij op deze wijze samen kunnen werken aan behoud van naslagwerken in een ruimte die daarvoor geschikt is in het gemeentehuis. Ook krijgt de samenwerking van Voorster Belang en OKV in de Stuurgroep Sonnenberg-Nijenbeek gestalte. Vanaf 1 juli gaat De Nijenbeek open voor publiek en is het infocentrum Sonnenberg ingericht en klaar voor ontvangst. Op dit moment zoekt de stuurgroep nog naar vrijwilligers die de groepen gaan begeleiden en het verhaal vertellen rondom De Nijenbeek. Het bestuur heeft hier kennis van genomen en waardeert de inzet van onze vrijwilligers en steunt de uitwerking van harte. De eerste lezing in het infocentrum op 29 april jongstleden was een test met ongeveer 40 aanwezigen en daar constateerden wij nog benodigde aanpassingen bij gebruik van de apparatuur. De boekenvoorraad voor verkoop, die in de loop der jaren is gegroeid tot een stevig kapitaal zal beter worden vermarkt. De opbrengst voor verkoop van 2ehandsboeken via Marktplaats loopt redelijk en is in goede handen van Auke Vliestra.

Het bestuur is blij met de aanwas van nieuwe vrijwilligers die iets willen betekenen voor onze vereniging. Inmiddels groeit het aantal vrijwilligers naar ongeveer 40 personen. De coördinatie en inpassing van deze vrijwilligers gaat

soepel en is beheersbaar. Wij moeten nu wel meerdere dagen in de week gebruiken om ieder een eigen werkplek te geven en over voldoende apparatuur te laten beschikken. En hier knelt het, aanpassingen en onderhoud vragen om een bredere ICT werkgroep met kennis van zaken. Uitvoering vergt soms ad hoc aanwezigheid en dat kan beter worden gedaan door een werkgroep dan door een enkele enthousiaste vrijwilliger. Ook rondom de penningmeester willen wij een werkgroep vormen; het bestuur constateert dat tijdige verwerking betere invulling krijgt bij gerichte verantwoordelijkheid van een financiële werkgroep.

Hierbij blijven het bestuur en de penningmeester verantwoordelijk voor de financiële gang van zaken. Belangstelling? Graag aanmelden bij het bestuur.

Het bestuur is blij met de aanmelding van nieuwe leden. Welkom!

Ik neem afscheid van deze rubriek en dank onze vrijwilligers en (bestuurs-) leden voor het vertrouwen dat wij in elkaar mochten hebben. Mijn bestuurlijk afscheid is wat abrupt maar noodzakelijk gezien mijn lichamelijke problemen. Ik ben niet weg en maak in de toekomst graag als vrijwilliger gebruik van de veelheid aan kennis die binnen de vereniging aanwezig is. Tot ziens.

In memoriam Gerard van Zijl



Gerard van Zijl

4 november 1934 – 20 maart 2017

Wij hebben afscheid moeten nemen van Gerard van Zijl. Gerard heeft als vrijwilliger zich vooral bezig gehouden met het vastleggen van markante punten in onze gemeente Voorst. Wijzigingen in woonomgeving legde hij op foto vast voor het OKV archief.

Hij was het die de aandacht vestigde op de waarde van de glasnegatieven die werden gevonden in het archief van de OKV en die Gerard voor ons archief digitaliseerde. Die tonen in hoge kwaliteit bijzondere momenten in historisch perspectief.

Ook was Gerard enkele jaren bestuurder van onze vereniging en dacht mee bij het zoeken naar een geschikte accommodatie na de tijdelijke behuizingen in Twello. Hij stond voor duidelijkheid.

Alle medewerkers van de Oudheidkundige Kring Voorst wensen zijn dierbaren sterkte bij het verwerken van dit verlies.

Agenda

Jan Groenberg en Gé Veen

Open monumentendag 9 september 2017

Voor Open Monumentendag 2017 is als thema gekozen: 'Boeren, burgers en buitenlui'. De nadruk ligt daarmee sterk op mensen en op hun onderlinge economische en culturele relaties. Het thema verbindt stadsbewoners, plattelandsbewoners en mensen met een rondtrekkend bestaan, en het verbindt uiteenlopende historische perioden met het heden. De OKV kiest er voor dit jaar –in plaats van op het Klompenfeest– met een kraam aanwezig te zijn bij een activiteit in het kader van Open Monumentendag en sluit aan bij de activiteiten van de gemeente Voorst. De OKV zal op 9 september op landgoed De Poll aanwezig zijn voor het verstrekken van informatie over historische gebouwen op het landgoed. We doen dit in huisje Sonnenberg bij De Nijenbeek. Daar wordt ook informatie gegeven over de Nijenbeek en er zal gelegenheid zijn om in de ruïne te kijken. Omdat er maar een klein aantal bezoekers tegelijk



naar binnen kan, moet u zich daarvoor aanmelden, dat kan vanaf medio augustus. Meer info in onze volgende Kroniek en in Voorster Nieuws. U kunt ook 's.v.p. info' mailen naar: nijenbeek-rondleiding@xs4all.nl

Hugenoten en de Waalse Kerk, lezing op 28 september

De heer Henk van Asselt, lid van de Eglise Wallonne in Zwolle, zal op 28 september in een lezing vertellen over de geschiedenis van de Waalse Kerk en hoe de huidige leden hun geloof belijden en beleven.

Hugenoten zijn aanhangers van het calvinisme, de Franse vorm van het protestantisme. De Walen (Hugenoten) moesten vluchten voor de Franse Koning, Lodewijk XIV, die in 1685 het Edict van Nantes, dat de Franse protestanten vrijheid van godsdienst gaf, had herroepen. Velen van hen trokken naar de noordelijke Nederlanden. Ook toen nam Nederland al vluchtelingen op.

Datum : 28 september 2017
Plaats : Dorpshuis "De Pompe" Wilp

De studieruimte is deze zomer gesloten van week 28 t/m 32, dus van 11 juli t/m 9 augustus.



De voormalige Waalse Gemeente van Deventer maakte gebruik van de Broederenkerk.

ZET IN UW AGENDA!

Kroniekpost

redactie

Van de redactie van Kroniek

Een aantal vrijwilligers doet zijn werk op de achtergrond, maar zijn voor Kroniek van groot belang: onze bezorgers. Ook zorgen zij er voor dat er een fikse besparing op de verzendkosten wordt gerealiseerd. Het aantal te bezorgen exemplaren is in een aantal wijken wat gegroeid en we willen die graag gaan opsplitsen. Ook zijn er bezorgers die wegens gezondheidsredenen moesten afhaken.

We vragen dus uw medewerking!

Wilt u vier keer per jaar een stapeltje Kronieken in Twello, Voorst, Terwolde of Wilp bezorgen? Dat zou heel fijn zijn.

Laat het ons weten op info@OKVvoorst.nl of bel ons op dinsdag of woensdag op 0571 27 7090. Doorgeven aan Jan Siero mag ook, telefoon 0571 – 27 3433.

Correcties op artikel over C.M.B. van den Beld (Kroniek 2016-1)

In het uitgewerkte interview in ons vorige nummer (2017-1, blz. 8 t/m 13) met Anne Margriet Dijkstra-van den Beld over haar overgrootvader zijn een paar foutjes geslopen:

Op blz. 8 is onder de foto abusievelijk de naam C.M.B. van den Beld bij vermeld. De foto laat echter Gerardus van den Beld zien, de vader van C.M.B. van den Beld. Op blz. 11 in de alinea met het kopje Caspar's levenswerk wordt vermeld dat hij twee dochters heeft gekregen, het waren er echter drie.

Gemeente Voorst richt Stichting Cultuurhistorie Voorst op

De gemeente Voorst heeft in april de 'Stichting Cultuurhistorie Voorst' opgericht. Deze stichting zal een belangrijke bijdrage leveren aan verruiming van de kennis van haar inwoners over de cultuurhistorie binnen de gemeente, zoals de regionale geschiedenis, historische bouwkunde, bodemkunde, waterhuishoudkunde, geomorfologie en geologie. Ook de OKV is bij het werk van de stichting betrokken.

Cultuurhistorische atlas

Een belangrijke activiteit van deze stichting is het uitbrengen van een cultuurhistorische atlas van de gemeente. Deze zal worden gefinancierd door onder andere fundraising. Deze cultuurhistorische atlas geeft een zorgvuldig gekozen en evenwichtig thematisch, chronologisch én geografisch overzicht van de landschaps- en bewoningsontwikkeling van de gemeente Voorst.

Daarnaast zullen er de nodige activiteiten worden georganiseerd over de cultuurhistorie in de vorm van voorlichting op scholen, lezingen, excursies en tentoonstellingen voor inwoners. Hierdoor worden inwoners meer bewust van hun omgeving. Daarnaast zal de cultuurhistorische atlas als een 'onderlegger' kunnen fungeren voor ruimtelijke plannen en/of initiatieven binnen de gemeente.

De OKV is ook betrokken bij de uitgifte van de culturele atlas.



Kamers op Kolkenstein

In het kader van de IJsselbiënnale is in de periode 15 juni tot 24 september op boerderij Kolkenstein in Terwolde (Bandijk 35) en pop-up tentoonstelling ingericht. Toegang is gratis!

Ga kijken en beleven bij Kamers op Kolkenstein! In het prachtige landschap van de IJsselvallei rond Terwolde ligt de eeuwenoude IJsselhoeve Kolkenstein. Op en rond de deel zijn er kamers ingericht die een beeld geven van de verbondenheid tussen bewoners, IJsselhoeven en de IJssel.

In de voedselkamer zien we wat de IJsselvallei ons aan voedsel oplevert. Landbouw en voedsel van vroeger en nu. De familiekamer laat je kennismaken met geslachten die al honderden jaren in deze streek vertoeven en er hun bedrijf van generatie op generatie overdragen. Families raakten met elkaar en met de streek verweven.

Maar we zoeken ook naar de netwerken en verbindingen van deze tijd.

Foto's en maquettes laten zien hoe een IJsselhoeve werd gebouwd en in veel gevallen ook weer verbouwd. We noemen deze kamer de IJsselhoevekamer. In de verzamelkamer presenteren enkele verzamelaars hun collectie voorwerpen en vondsten. En we nemen een kijkje in "de verzameling van 2117".

Al deze kamers worden met elkaar verbonden met beeldend werk van kunstenaars die de IJssel afbeeldten.

Zie ook de facebook-pagina: *kamers op Kolkenstein*

De IJsselbiënnale is een kunstroute langs de IJssel. De IJsselbiënnale brengt een ode aan de IJssel, de mooiste rivier van Nederland door met kunst als aanjager het verhaal van de rivier te vertellen, samen met de regio. Het idee is in 2013 ontstaan om tweejaarlijks een beeldenroute

van nationale en internationale kunstenaars in de openbare ruimte, op de mooiste plekken van de regio te tonen. In 2017 is de eerste editie een feit. Zie www.ijsselbiennale.nl. Er zijn ook diverse fietsroutes beschikbaar.

Nieuw boek van Jan van Barneveld

Op 19 april jl. presenteerde ons lid Jan van Barneveld (Twello, 1938) zijn roman *Kleine jongen in de oorlog*. Boekhandel Oonk was deze avond omgetoverd in een gehoorzaal, waarin een groot aantal belangstellenden had plaatsgenomen.

Jan nam zijn toehoorders mee op een wandeling door de Stationsstraat waar hij naast de klompenfabriek van zijn grootvader woonde. Hij vertelde boeiend en las stukjes voor uit zijn nieuwste boek waarin hij in de huid kruipt van de kleine jongen die hij ooit was.

Hij zag vanuit de boom in zijn tuin de transporten naar Westerbork voorbij trekken en speelde met een joods vriendje, maar ook met een Duitse evacué. Alles was nieuw en leek toch gewoon, totdat het gezin zelf voor het oorlogsgeweld de wijk moest nemen.

Jan vond met zijn familie onderdak op boerderij De Ham in Terwolde. Hier, onder de vleugels van de familie Bosgoed, ging een nieuwe wereld voor hem open. Het boek is verkrijgbaar bij boekhandel Oonk in Twello en bij Primera in Brummen.

Gidsen gevraagd voor De Nijenbeek

De OKV vraagt namens de stuurgroep Nijenbeek-Sonnenberg mensen die interesse hebben om opgeleid te worden als gids voor de bezoekers van ruïne De Nijenbeek. S.v.p. aanmelden bij Gerrie Groenewold, mailadres info@OKVvoorst.nl of bel naar 0575-502



Doorn & Van der Haar Computers

www.doornvanderhaar.nl

Vestiging Vaassen
Wilhelminaweg 3
8171 EJ Vaassen
0578 - 57 58 56

Verkoop - Reparatie - Websites

info@doornvanderhaar.nl

Vestiging Twello
H.W. Iordensweg 32A
7391 KB Twello
0571 - 29 80 80

Cloud - Onderhoud - Netwerken



Schenkingen

Tijdens de presentatie op 22 april van het door *Jan Lubberts en Lammert Lugtenberg* samengestelde "Fotoboek Terwolde" ontving de OKV hun boek voor de bibliotheek.

Van de heer W. Jacobs uit Nijbroek ontving de OKV diverse foto's van Nijbroek en De Vecht.



Ook schonk hij een metalen embleem van de voormalige muziekvereniging Wilhelmina uit Teuge. Zijn vader en oom waren daar lid van.

Mevrouw L. Klein Holkeborg schonk een door W. van Amstel in 1943 gemaakte potloodtekening van de Wilpse dominee R.C.W.J. Hoek. Bovendien gaf zij ook nog wat artikelen over de Wilpse kerk.

Ons lid *Bertus ten Bosch* vulde onze bibliotheek aan met het boekje "De Posterenk in oorlogstijd en wederopbouw" door Klaas Smit.

Als dank voor de medewerking van de OKV bij de samenstelling van zijn boek "De Posterenk in oorlogstijd en wederopbouw" deed de schrijver *Klaas Smit* de OKV een eenmalige schenking.

Van *Mevrouw Broekhof* uit Twello kregen we bidprentjes, krantenknipsel, carnavalsboekje 'de Lollebroek' 1984 en een 'rollenspel/voordrachtje' voor de Klompenweek (jaar onbekend).

G. Groenewold schonk een boekje over de levensbeschrijving van Friedrich Raiffeisen, de oprichter van de Raiffeisen-bank.



Gemaal Nijenbeek

In het kader van het Ruimte voor de Rivier-project is in de Voorsterklei een nieuw gemaal gebouwd. Gemaal Nijenbeek zorgt ervoor dat gebieden na overstroming of een overschot aan regenwater relatief snel weer droog zijn door het water uit de nieuwe binnendijkse gebieden te pompen. De besturing van het nieuwe gemaal wordt geregeld vanuit het kantoor van Waterschap Vallei en Veluwe. Het oude gemaal Middelbeek reguleert het waterpeil in de stroomgebieden van de Voorsterbeek en de Lage Leiding. Zowel het oude als het nieuwe gemaal ligt in het gebied van Landgoed Beekzicht. Bij het nieuwe gemaal een rustplaats met bankjes is aangelegd voor fietsers en wandelaars.

Late bezorging

Door omstandigheden is het vorige nummer van *Kroniek* op een aantal adressen jammer genoeg erg laat bezorgd. Hiervoor onze excuses.



DE TUINEN VAN
BOSCH
Natuurlijk!

Hoveniersbedrijf
Koppelstraat 42
7391 AK Twello
T 0571 27 04 73
info@detuinenvanbosch.nl
volg ons:  

detuinenvanbosch.nl

BRASSERIE - RESTAURANT SINDS 1916 KORDERIJNK

Altijd de juiste sfeer

Stationsstraat 31

7391 EH Twello

0571 271851

info@korderijnk.nl

www.korderijnk.nl



AMBACHTELIJKE
BAKKERIJ
BRIL

De lekkerste
gevulde koeken,
Krentenbrood en Speculaas



Het ruim twee eeuwen oude pand van bakker Bril is nog steeds (na enkele verbouwingen) in gebruik.

Het pand staat op de monumentenlijst. De bakkerij bestaat meer dan 150 jaar en zoon Paul is de 5e generatie Bril.

Het bedrijf is tegenwoordig uitgebreid met een koffie/theeschenkerij waar fietsers en wandelaars een welkome pauze kunnen houden.

De bakkerij is geregeld doel van excursies. Er gaan dan stevast eigengemaakte producten mee naar huis.



Foto uit 1960, bakker Bril met de bestelauto op weg om brood te bezorgen

Bakker Bril Voorst

Rijksstraatweg 24, 7383 AR Voorst, 0575-501271
www.bakkerijbril.nl info@bakkerijbril.nl

Van onze zusterverenigingen

Gerard Vrieling

"Land van Lochem" jrg. 15, 2016, nr. 3
Iedereen uit Deventer en omgeving kent het "P.W. Janssen Verpleeghuis." In deze editie van 'Land van Lochem' beschrijft de heer E. ter Braak de ontstaansgeschiedenis van deze inrichting. P.W. Janssen kwam van oorsprong van het Duitse eiland Wangerooge. Al zeer jong vertrok hij naar Amsterdam waar hij werkzaam was in de tabaks- en graanhandel. Met deze handel werd hij behoorlijk rijk. Gestimuleerd door zijn oudste zoon besloot hij zijn verdiende geld te besteden ten behoeve van sociaal zwakkeren en minderbedeelden. In Amsterdam stichtte hij samen met deze zoon het Volkshuis aan de Rozenstraat in de Jordaan. Er werd een stichting in het leven geroe-

pen, die ten doel had om in volkswijken zogenoemde volkshuizen te exploiteren. In 1930 waren er in Amsterdam al 23 van deze huizen.

De dochter van P.W. Janssen, Clara Elizabeth, trouwde al jong met een marineofficier uit Den Helder.

Nadat haar echtgenoot ontslag had genomen vestigde het echtpaar zich eerst in Baarn en in 1905 in Almen op het landgoed "de Ehze". Hier zette Clara Elizabeth de goede werken van haar vader voort; zij verzorgde zieken en armen. Eind 1911 scheidde zij van haar man.

In Almen kwam de huisartspraktijk vrij en ene dokter Van der Harst nam de praktijk over. Deze arts was een aanhanger van de homeopathische geneeswijze en bovendien een bekende van Clara Elizabeth en

haar (voormalige) man. Clara Elizabeth kwam vanwege haar zorg voor armen en zieken veel in contact met dokter Van der Harst. Zij steunde hem en in de loop der tijd ontstond er een zeer vertrouwelijke relatie. Deze relatie resulteerde uiteindelijk in een huwelijk in 1917.

In 1913 werd in Almen een ziekenhuis gebouwd met geld van de erfenis van haar vader.

Het ziekenhuis kreeg de naam van haar vader: "P.W. Janssen Ziekenhuis". Van der Harst werd geneesheer-directeur.

Vanwege het niet rendabel kunnen krijgen van het ziekenhuis, werd het aan de gemeente Amsterdam geschonken, die er een sanatorium van maakte, waaraan dokter Van der Harst als geneesheer-directeur verbonden bleef. Na een jaar gaf Amsterdam het ziekenhuis weer terug, omdat ook zij de zaak niet rendabel kon maken. In Deventer kreeg dr. H.J.P. Fesevur, geneesheer-directeur van het St. Geertruidenziekenhuis hier lucht van en hij heeft heel veel moeite gedaan om het Almense sanatorium voor de gemeente Deventer in handen te krijgen. Dit lukte! En zo heeft Deventer tot op heden haar "Woonzorg- en revalidatiecentrum PW Janssen."

"Ampt Epe" nr. 211, febr. 2017

Henri Slijkhuis doet in een uitgebreid artikel verslag van de streekverbetering op de Noordoost-Veluwe in de jaren 50 en 60 van de vorige eeuw met name bij Epe en Heerde.

Verder een artikel over Luite Klaver (1870-1960); kunstschilder, kweker en uitvinder en ook de vader van schrijfster Clare Lennart. Klaver heeft met zijn gezin enige tijd in Epe gewoond.

In 1900 verhuisde de familie naar Oldebroek en gingen in en middelgroot verwaarloosd buitenhuis, "De Ekelenburg" wonen, waar Luite Klaver zich ging toeleggen op het kweken van een keur van snijbloemen en plantte hij fruitbomen (hoogstam, halfstam en piramidevorm). Ook liet hij kassen bouwen voor het telen van tomaten, maar in die tijd was men nu niet bepaald gewend om deze te eten. Door het faillissement van de kwekerij verhuisde de familie in 1910 naar Epe. Daarna heeft hij nog in Hattem, Noordwijkerhout en Utrecht gewoond. In Utrecht werd in het universiteitshuis aan Lepelenburg een grote tentoonstelling van zijn schilderwerk gehouden. In 1960 overleed Luite Klaver op 90-jarige leeftijd.



Boekhandel Oonk

Stationsstraat 4 Twello

T: 0571-27 15 09

E: info@evennaaroonk.nl

Even naar

Oonk!



www.evennaaroonk.nl

Werkgroep documentatie

Wat doen wij allemaal ...??

Willemien Ooms

Willemien Ooms, die samen met Henk Karrenbeld en Ab Peppelenbos de werkgroep documentatie vormt, vertelt iets over de werkgroep documentatie:

Al veel jaren geleden zijn wij begonnen met het verzamelen van gegevens over diverse onderwerpen in de Gemeente Voorst. Begin jaren '90 zijn zowel de Gemeente Voorst alsook de bibliotheek gestopt met de knipseldienst en is het materiaal terechtgekomen bij de OKV. Josien Schutte heeft zich erover ontfermd en toen ik in 2000 bij de OKV kwam heeft zij gevraagd of ik dit van haar wilde overnemen.

Alles was alfabetisch in ordners, in rubrieken ingedeeld, maar een index was er niet.



Willemien Ooms en Henk Karrenbeld bij twee belangrijke apparaten voor de documentatiegroep: de scanner en de computer.

Het was een hele klus om die samen te stellen, maar het lukte. Er moesten wel kasten bij komen. Van alles wat binnen-

kwam werden fotokopieën gemaakt en dat kostte heel veel papier.

Na verloop van tijd vond men dat alles gedigitaliseerd moest worden en toen in 2013 Henk Karrenbeld zich meldde als vrijwilliger kon hij meteen aan de slag.

Onlangs is er hulp bijgekomen in de persoon van Ab Peppelenbos. Welkom als vrijwilliger bij de OKV!

Nog steeds worden kranten (hoofdzakelijk Stentor en Voorster Nieuws) nagekeken of er iets in staat wat de moeite waard is om te bewaren, inmiddels wel zo'n 50 onderwerpen.

Soms komen mensen, die de zolder hebben opgeruimd spullen brengen of dozen van iemand die is overleden. Deze moeten allemaal worden nagekeken, om te voorkomen dat alles dubbel bewaard wordt.

Er ligt nog genoeg om te digitaliseren maar toch houden we ons aanbevolen voor aanvullingen!

Sinds 2015 wordt het Voorster Nieuws als complete krant digitaal bewaard, wel maken we daarvan nog een lijst met onderwerpen.



Ab Peppelenbos

Straatnamen in de gemeente Voorst

Fred Liese

In ons vorige nummer werd al vermeld dat "Kafoep" een oude benaming voor een trekharmonica is. Als de straatnaam daar inderdaad naar verwijst, blijft het natuurlijk een vraag waarom de Kafoepstraat zo is genoemd.

Onze kroniek-redacteur Auke Vlietstra moest denken aan de Schooiersdijk in Teuge, een weg op de grens van de gemeente Apeldoorn en de gemeente Voorst, die officieel 'Teugse weg' heet en op Apeldoorns grondgebied 'Drostendijk' gaat heten. In het 'Aardrijkskundige woordenboek van Nederland' door M. Pott uit 1899 wordt de Schooiersdijk al genoemd. Het woordenboek was in eerste instantie bedoeld om de postsorteerders en -bestellers van dienst te zijn, als zij een bepaalde plaats of huis niet direct wisten te lokaliseren. In vroeger tijd stonden hier op de grens van Voorst en Apeldoorn woonwagens van zigeuners en andere woonwagenbewoners. Ze werden vaak weggestuurd uit de ene gemeente en gingen net over de gemeentegrens in de andere staan. Misschien gebeurde zoiets ook wel aan de

Kafoepstraat, een doodlopende weg in de buurt van de gemeentegrens van Voorst en Brummen. En de trekharmonica was, net als de viool en de gitaar een instrument dat door zigeuners werd bespeeld.

We hadden -na onze eerste oproep- een stroom van reacties verwacht met een uitleg van een straatnaam uit onze gemeente, maar de oogst was nog klein. Binnen de OKV stellen we reacties echter zeer op prijs, met als doel op termijn een straatnamenboekje uit te geven. Graag uw reactie dus.

We kregen van Herbert Gorkink een vraag naar de betekenis van de 'Bottenhoekseweg' in Teuge.

Heeft u een idee? Laat het ons weten!!



expert 
Expert Twello


zedwell
finance & organisatie
www.zedwell.nl
E info@zedwell.nl
M 06 - 53678562
Koningin Wilhelminaweg 15
7391 ER Twello

De Deventer Stadsweiden

Dr. C.M. (Clemens) Hogenstijn

Aan weerskanten van de IJssel, ten zuiden van Deventer, lagen eeuwenlang de stadsweiden. Aan de westzijde was dat de Mars of Bolwerkswaide.

In dit artikel gaat het vooral over deze laatste weide, op de grens van de vroegere stadsvrijheid van Deventer en het ambt Voorst.

In de stadsvrijheid

Eeuwenlang lag Deventer binnen de veilige vestingwerken: de dubbele omringing met de vele waltorens uit de middeleeuwen en aansluitend de (binnen)gracht en de IJssel en daar omheen de wallen en (buiten)gracht waaraan tot ver in de zeventiende eeuw was gewerkt. Binnen de vesting was het stadsrecht van toepassing, het rechtsstelsel dat de burgers en ingezetenen het idee gaf, deel uit te maken van een welhaast soevereine stadsstaat. Tot ver buiten de vesting reikte op de rechteroever van de IJssel het schoutambt Colmschate, op de linkeroever het ambt Voorst. Maar tussen de stad en die ambten was een strook land gelegen waar de stedelijke regering zeggenschap uitoefende: de stadsvrijheid. Hier was de magistraat heer en meester. De Enk lag hier, het landbouwgebied waar later de Voorstad zou verrijzen. Hier waren ook, aan weerszijden van de rivier, de vele luthoven van de stedelingen te vinden, de tuinen met hun tuinhuisjes waar Deventenaren met mooi weer de bedompte stad konden verruilen voor de genoegens van een simpel buitenleven. De wijk De Hoven herinnert er nog aan.

Ook was hier, direct naast de stad, bedrijvigheid te vinden aan het Pothoofd, nabij de IJssel, de Schipbeek en de ijzermolen.

Het grootste deel van de stadsvrijheid werd echter ingenomen door de twee grote weiden: ten zuiden van de stad op de rechteroever de Teuge of Bergweide, op de linkeroever de Mars of Bolwerkswaide. Deze laatste strekte zich uit vanaf het park De Worp, de Hoven en de Steenkamer (die in Gelderland was gelegen maar in eigendom was van de stad) tot achter Wilp (dat deel uitmaakte van het ambt Voorst). De Bolwerkswaide vormde daarmee stroomopwaarts de scheiding tussen Deventer en Voorst, zoals het Stadsland dat stroomafwaarts deed. De stadsweiden hadden een specifieke bestemming. Ze stonden ten dienste van de grootburgers, de stedelingen die het recht bezaten om er vee te weiden.

Hoe lang deze situatie al bestond, is niet na te gaan. Als de bronnen voor de geschiedenis en het recht van de stad in de veertiende eeuw ruimer dan tevoren beschikbaar komen, is al sprake van de stadsweiden. Die staan dan nog



Kaart van de loop van de IJssel ten zuiden van Deventer met de stadsweiden en een profiel, in 1567 getekend door Joannes van Deutekum. In de Bolwerkswaide zijn tichelovens (steenbakkerijen) weergegeven.

open voor het vee van alle burgers. Daarin kwam pas verandering in 1545, het jaar dat de magistraat een onderscheid invoerde tussen twee soorten van haar onderzaten: de groot- en de kleinburgers. Het verschil tussen beide beperkte zich tot het recht om vee op de weiden te drijven. De groei van de bevolking en daarmee van het aantal dieren had hiertoe genoodzaakt. Er zijn nog steeds ongeveer honderd grootburgers, al nemen die genoeg met een jaarlijkse uitkering van een klein geldbedrag (van € 13,61) en maken ze bijna nooit meer gebruik van hun recht,

een paard op de weiden te laten grazen.
Een ruig gebied

De Bergweide is niet meer als een weidegebied herkenbaar omdat daar een industrieterrein is ontwikkeld, havens zijn gegraven, wegen aangelegd en een sluis en bruggen zijn gebouwd. De Bolwerksweide daarentegen is nog een grote, groene vlakte tussen de IJssel en de Wilpse Dijk. Vanaf de Bolwerkweg is dat gebied uitstekend te ervaren. De A1 en de daarin opgenomen brug vormen de enige moderne elementen. De weide heeft vruchtbare grond want bij elk hoog water brengt de IJssel een laagje klei mee.

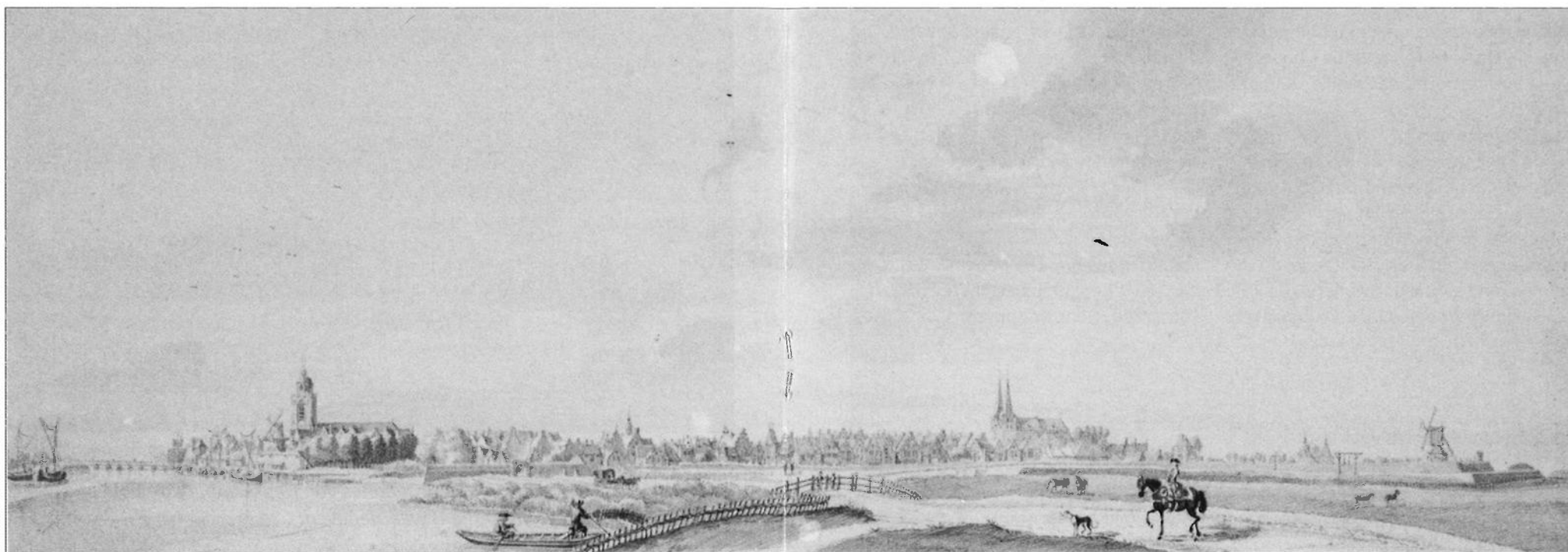
De Bolwerksweide is vlak en, behoudens wat bomen en struiken, leeg. Lange tijd was het landschap echter veel ruiger dan nu. Er waren laaggelegen, drassige poelen en hoger gelegen heuveltjes. Er groeiden veel rijshout, wilgen en hoge bomen. Overal lagen kuilen die waren ontstaan bij het winnen van klei. Sommige laaggelegen gedeelten waren zo drassig dat drainage geboden was. De Veen- of Fennenoord was bij hoog water nauwelijks toegankelijk.

Natuurlijk is dikwijls de vraag gesteld, waarom Deventer een klein grondgebied

heeft op de linker oever van de IJssel en waarom die rivier de weiden in twee delen verdeelt. Een sluitend antwoord op dergelijke vragen is niet te geven. Het meest waarschijnlijk is, dat aan de westzijde van de Bolwerksweide (en van de Hoven en het Stadsland) een oude IJsselarm heeft gelopen die oorspronkelijk de hoofdader van de rivier vormde. Op enkele plaatsen in het landschap is een stroompje of een verlaging in het terrein aanwezig die hierop kunnen duiden.

Op de Bergweide vonden we het Koer(wacht)huis, de Annakapel, de tichelovens (steenfabrieken), de wind-

Tekening door Jan de Beijer van Deventer vanaf het zuiden, 1746 Op de voorgrond de Teuge of Bergweide.



molens en de waterlopen en landweren om het vee te beschermen tegen rovers. De Bolwerksweide werd afgesloten door de drassige Oude IJssel en een landweer, een verdedigingswerk in de vorm van een wal die was beplant met stekelige struiken en waar een gracht langs liep. Er waren twee toegangen, beide voorzien van een versterkt huis. Aan de kant van de stad was dat Het Bolwerk, in de nabijheid van de negentiende-eeuwse Bolwerksmolen. Aan de zijde van Wilp was dat de leperenburg (die in de vorm van een grote boerderij nog steeds herkenbaar is). Tot 1835 waren ook aan deze zijde van de rivier tichelwerken in bedrijf. Behalve de leperenburg verpacht de gemeente Deventer op de Mars ook de Johannahoeve en de Schoemakershoeve. Op eerstgenoemde boerderij werkt de grootburgerfamilie Klunder.

Betwiste eigendom

In de negentiende eeuw heeft een lange discussie gewoed over de vraag, of de weiden eigendom waren van de gemeente, dan wel van de gezamenlijke grootburgers. In het laatste geval zou een slinkend aantal particulieren de vrije beschikking hebben over een uitgestrekt

en vruchtbaar gebied en zou de stad niet in staat zijn geweest op de Bergweide publieke werken uit te voeren en een bedrijventerrein te ontwikkelen.

Met tact, gevoel voor historie en juridisch vernuft heeft de legendarische burgemeester mr. H.R. van Marle (van Het Schol) in 1866 een regeling tot stand weten te brengen waarin de eigendom van de gemeente buiten discussie kwam te staan en de grootburgers schadeloos werden gesteld. Daarmee lag de weg open naar een goede uitleg van de bebouwing en voor het behoud van harmonieuze verhoudingen met de grootburgers. En al loopt bijna geen grootburgerlijk vee meer op de Bolwerksweide, dit stukje Deventer op de linker IJsseloever biedt nog steeds het beeld van de oude stadsweide, die zo'n mooie overgang vormt tussen de provincies Overijssel en Gelderland en de gemeenten Deventer en Voorst.

Verantwoording illustraties:

pag. 15: Museum De Waag

pag. 16/17 en 19: particuliere collectie

Fotografie: Henk Koopman



Topografische kaart met de stadsweiden, 1911.

LEGE CARTRIDGES SPAREN VOOR DE OKV

In de studieruimte van de OKV staan dozen voor de inzameling van lege cartridges van uw printer. Door uw cartridges bij ons in te leveren helpt u onze vereniging aan extra inkomsten, die met alle activiteiten die we ontplooiën in ons jubileumjaar zeer welkom zijn. U bent tijdens de openingstijden van onze studieruimte hartelijk welkom om cartridges in te leveren.



De erfenis van meester Zwiers

Gerard Vrieling

De namen 'A.N. Zwiersschool' en 'Meester Zwiersweg' zijn in de gemeente Voorst en zeker in Twello erg bekend. Maar wie was deze A.N. Zwiers? Daarvoor moeten we een eind terug in de geschiedenis.

In het dienstboderegister van 1859 van de gemeente Meppel komt ene Hendrik Zwiers als hulponderwijzer voor. Deze Hendrik (geboren in 1840) blijkt de vader van onze A.N. Zwiers te zijn.

Hendrik vertrekt kort na zijn huwelijk in 1866 van Assen naar Oldemarkt (in de buurt van de Weerribben- de Wieden). Hij wordt in Assen uitgeschreven en het woord hulponderwijzer is veranderd in hoofdonderwijzer. Hendrik wordt hoofd der school in Ossenzijl (gem. Oldemarkt). In Ossenzijl wordt onze A.N. Zwiers op 10 oktober 1880 geboren met de voornamen: August Nicolaas. Hij is de jongste van de vijf kinderen van Hendrik Zwiers en zijn vrouw Anna Wind. August Nicolaas (hierna als Zwiers aangeduid) groeit op in een arme agrarische omgeving van de Weerribben- de Wieden. Is het daardoor dat hij zich later zo inzet voor de agrarische sector?

Zwiers gaat ook (net als zijn vader) het

onderwijs in en gaat in 1895 naar de in Hoogeveen gevestigde Rijksnormaalschool samen met dorpsgenoot Cornelis Doeve.

In het zelfde jaar worden beiden bevorderd tot de 2^e klas van de rijksnormaalschool. In juli 1895 krijgen zij van het Ministerie van Binnenlandse Zaken een jaarlijkse toelage van f 200.-

In het jaar 1898 behaalt Zwiers zijn akte voor Lager Onderwijs en hetzelfde jaar wordt hij ook bevoegd voor het geven van "vrije-en orde-oefeningen der gymnastiek".

Al snel heeft hij een aantal tijdelijke betrekkingen o.a. te Ossenzijl, Dalfsen en Almen (gem. Gorsel). Al in 1899 komt hij naar Twello.

Benoemd: tot onderwijzer te Almen (gem. Gorsel) A. N. Zwiers, te Ossenzijl; — tot tijdel. onderwijzer aan school J. te Deventer E. Kreiken, aldaar.

Het nieuws van den dag, 27-5-1898

EXAMEN VOOR DE HOOFDAKTE.

Zwolle, 8 en 9 Aug. Geëx. 15 mannel. cand., geslaagd de hh. J. Bernard en R. J. Klaren te Zwolle, A. Feberwee en S. M. Noach te Deventer, D. Buitenhuis te Delden, R. Lier te Hengelo, A. Westerhof te Tiendeveen (Dr.) en N. A. Zwiers te Twello.

Hiermede zijn de examens afgeloopen. Van de 112 opgekomen mannel. aspiranten zijn 43 en van 19 vrouwelijke 14 geslaagd.

Prov. Overijsselsche en Zwolsche Courant 10-8-1900

A.N. Zwiers
na zijn
pensionering
(Grotenhuis)



Oudheidkundige Kring Voorst

Akte landbouw L. O.
Wageningen, 23 Juli. Geslaagd: J. Spek, Haamstede; M. T. v. Staalen, Dreischor; S. van de Vrede, Kloetinge; A. N. Zwiers, Twello. Afgewezen 2, teruggetrokken 2.

Akte-examen Landbouwkunde M. O.
Wageningen, 26 Juli. Geslaagd: J. Spek, Haamstede; M. T. v. Staalen, Dreischor; S. van de Vrede, Kloetinge; A. N. Zwiers, Twello. Afgewezen 2, teruggetrokken 2.

Dat Zwiers zich betrokken voelde met de agrarische sector blijkt wel uit het feit, dat hij in 1902 zijn aktes landbouw L.O.-en M.O. in Wageningen behaalde.

In 1903 wordt hij benoemd als hoofd der school in Wilp-Achterhoek, waarvoor hij begin 1904 een jaarwedde van f 750,- ontvangt onder het genot van vrije woning en tuin.

A. N. Zwiers

In 1905 trouwt Zwiers in Hoogeveen met de uit Hoogeveen afkomstige Teuntje Smelt. Kende hij haar al vanuit zijn schooltijd in Hoogeveen? Wie zal het zeggen. Of Zwiers het in Wilp-Achterhoek niet naar zijn zin had weten we niet, maar in 1906 was hij druk aan het solliciteren in o.a. Wageningen en Hilversum. In beide gemeenten stond hij op de voordracht.

In juli 1906 wordt in het gezin Zwiers een dochter geboren,

die naar haar moeder en grootmoeders wordt vernoemd: Meta Anna Magrieta.

Toen er nog lang geen sprake was van de stichting van een landbouwschool heeft Zwiers, vermoedelijk in de winteravonden, winteravondcursussen gegeven aan jonge boeren om hen de "moderne" landbouwmethoden bij te brengen. Op zeker ogenblik wordt Zwiers hoofd der openbare lagere school te Twello en komt dan ook in het dorp wonen.

In 1908 is hij één van de oprichters van de Gelderse afdeling voor land- en tuinbouwonderwijzers. Deze afdeling was het gevolg van een daarvoor opgerichte landelijke "Vereniging van land- en tuinbouwonderwijzers" te Utrecht.

Ondanks zijn drukke baan en zijn bemoeienissen met het agrarische gebeuren haalde hij ook in 1912 zijn L.O.-akte Frans.

In 1913 wordt Zwiers ook grondbezitter. Hij koopt in dat jaar, als hoofd der school te Twello, in Bathmen voor f 220.- een perceel heide met dennen "aan de oude Molen".

Nr. 93.
Op heden den *duizendtweintigsten* September negentienhonderd en vijf zijn voor mij ondergetekende, ambtenaar van den burgerlijken stand der gemeente Hoozevee, provincie Drenthe, ten gemeentehuize alhier verschenen: *August Nicolaas Zwiers, oud vijf en twintig jaren, geboren te Oldemarkt, hervormende te Voorst, van beroep hoofd onderwijzer, meêrjarige zoon van Hendrik Zwiers, hoofd onderwijzer en van Anna Magrieta Wind, zonder beroep, beiden wonende te Oldemarkt, hierbij tegenwoordig en toestemming tot dit huwelyk gevende, en Teuntje Smelt, oud een en twintig jaren, geboren en wonende te Hoozevee, zonder beroep, minderjarige dochter van Teunis Smelt, overleden en van latige Boerman, zonder beroep, wonende te Hoozevee, hierbij tegenwoordig en toestemming tot dit huwelyk gevende, verzoekende overtegaan tot de voltrekking van hun voorgenoemen huwelyk, waarvan de afkondigingen alhier zonder stuiting hebben plaats gehad, zoo mede te Voorst.*

In dat zelfde jaar koopt hij samen met de eigenaar van de "Stoomvleeswarenfabriek Schoonoord", de heer H.J. Scholten, ongeveer 130 ha heideveld in buurschap Nolde in de gemeente Zuiwolde. Zwiers was de bedenker van het plan en Scholten de financier.

Op het terrein bevonden zich drie boerderijen waarvoor Zwiers plannen ontwierp voor beter agrarisch landgebruik, die de boeren dan moesten uitvoeren. Zwiers wilde de theorie toetsen in de praktijk en hij was hierbij geen gemakkelijk en een nogal autoritair persoon. De samenwerking met zijn pachters als uitvoerders van zijn plannen verliep dan ook niet altijd even soepel.

Dit experiment van beide heren heeft waarschijnlijk niet aan het gestelde doel beantwoord; of hadden de heren geld nodig? In 1934 werden de drie boerderijen en land in Zuidwolde geveild.



Het schoolgebouw aan de Dorpsstraat 24 (nu rabobank) rond 1930, links de jongens van de landbouwschool, rechts de meisjes van de landbouwhuishoudschool.

Behalve zijn landbezit zat Zwiers bijna zijn hele leven in alle mogelijke landbouworganisaties, verzorgde hij publicaties op landbouwgebied ook gaf hij winteravond-cursussen voor belangstellende boeren.

In september 1924 werd er door de burgemeester van Voorst en de Rijksinspecteur van het Landbouwonderwijs besloten tot oprichting van een landbouwschool in Twello. Mede door toedoen van Zwiers?

Tijdens de oprichtingsvergadering werd door de Rijksinspecteur van het Landbouwonderwijs meteen gezegd dat de Minister na de stichting van de school in Twello geen geld meer op de begroting zou zetten voor verdere landbouwscholen.

In november 1924 was het dan zover: Zwiers werd benoemd als hoofd van de gemeentelijke lagere landbouwschool.

De landbouwschool nam intrek in het



Zwiers tussen zijn leerlingen

verbouwde oude lagere-schoolgebouw. De school was de eerste en enige landbouwschool in Nederland met de gemeente als schoolbestuur. Alle andere land- en tuinbouwscholen in Nederland stonden onder bestuur van een land- of tuinbouworganisatie.

De leerlingen kregen in de eerste twee klassen twee dagen per week les en in de 3^e en 4^e klas één dag per week. Zodoende konden boerenjongens thuis of bij hun patroon hun werk blijven verrichten. Het eerste cursusjaar had zodoende 40 cursusweken en het 2^e t/m 4^e cursusjaar 30 cursusweken.

De lagere landbouwschool was bedoeld voor de ontwikkeling van de jonge landbouwers. Wilden de pienteren hogerop, dan moesten zij naar de Hogere Landbouwschool in Wageningen (nu Wageningen Universiteit). De school groeide gestaag, ook al omdat er vrij snel na de opening één lokaal werd ingericht voor het landbouwhuishoudonderwijs.

Zwiers heeft in 1932 samen met de uitgeverij van A.E. Kluwer een bijlage van de krant "Salland" uitgegeven, genaamd "Het gemengd landbouwbedrijf".

Verder had Zwiers zitting in veel landbouworganisaties en was hij o.a. ook voorzitter van het bestuur van de "Boerenleenbank". Hierdoor was hij heel goed van de financiële situatie van vele boeren in de omtrek op de hoogte. Vanwege zijn vele bemoeienissen op dit terrein werd hij in 1937 geridderd.

In 1945 of 1946 nam hij afscheid als hoofd van de lagere landbouwschool en werd dhr. P.A. van Zorge zijn opvolger.

In 1969 overleed August Nicolaas Zwiers in zijn "woning" in het "Grotenhuis" te Twello.

Bronnen:

- Bevolingsregisters van Assen, Meppel, Hoogeveen en Steenwijk [Oldemarkt]
- Geboorteregisters van gemeenten Assen en Steenwijk
- Dienstbodenregisters van Meppel en Assen
- Delpher-digitale krantenarchief vanaf 1898 t/m 1969
- "Het ontstaan en bestaan van de Nolderhoeve" door H. van Goor

Voorstenaren bij Quatre Bras en Waterloo

Jan Groenenberg

Tweehonderd jaar geleden, op 18 juni 1815, vond een van de meest tot de verbeelding sprekende veldslagen plaats; de slag bij Waterloo.

Door veel schrijvers is daar al over geschreven. De laatste jaren zijn er ook een aantal boeken verschenen waarbij het accent op de Nederlandse inbreng wordt gelegd. Daarbij is gebruik gemaakt van een aantal egodocumenten waarin de strijd vanuit het perspectief van Nederlandse officieren en soldaten wordt beschreven.

Egodocumenten die gebruikt zijn voor dit artikel zijn o.a. dat van Jan Rem 'Aanteekeningen van een veteraan' en van Sebastiaan Allebrandi 'Herinneringen uit mijne tienjarige militaire loopbaan', beide van het 7e bataljon nationale militie. Ook wordt geciteerd uit een brief van Frans Mollinger. Hij zat in het 5e bataljon nationale militie. Er zijn een aantal mannen uit de gemeente Voorst geweest die mee hebben gevochten in deze veldslag. Een groot aantal daarvan heeft dat helaas niet overleefd.

Dienstplicht

Napoleon had in 1811 de dienstplicht (conscriptie) ingevoerd. Iedere man van 20 jaar of ouder moest zich inschrijven. Door middel van loting werd bepaald wie in dienst moest. Meer welgestelden konden tegen een forse vergoeding een vervanger, een remplaçant, inhuren. Nadat de Fransen waren vertrokken werd de dienstplicht door koning Willem I in eerste instantie afgeschaft. Op 9 januari 1814 ging Willem I over tot de oprichting van een landmacht van beroepssoldaten ('Armee'). Al op 18 januari moest hij noodgedwongen de – tijdens de Franse inlijving zo gehate – dienstplicht opnieuw invoeren. Het was op dat moment namelijk erg moeilijk om aan geschikte officieren en soldaten te komen. De meeste Nederlandse militairen dienden nog in Napoleons leger of verbleven in geallieerde krijgsgevangenschap. Pas in de zomer van 1814, na het tekenen van

de vrede met Frankrijk, keerden zij in groten getale naar hun vaderland terug. Deze in de strijd geharde soldaten en in de destijds moderne oorlogsvoering getrainde officieren nam Willem I maar al te graag in zijn leger op. Ook in de toenmalige gemeentes Voorst, Wilp, Twello en Nijbroek werden mannen opgeroepen voor de keuring. De meeste van deze mannen kwam terecht in het 5e Bataljon Infanterie Land Militie later Nationale Militie genoemd.

Met name in de Engelstalige literatuur over Waterloo werd er vaak negatief geschreven over de prestaties van de Nederlandse eenheden bij Waterloo. Dat begon al in 1816 waarbij de Britten en Pruisen zich de overwinning toe-eigenden. Historicus William Silborne schreef in 1844 dat alle eer naar de Engelsen moest gaan en vooral naar Arthur

Wellesley de 1e hertog van Wellington. De Nederlanders speelden echter op 16 juni een belangrijke rol bij het kruispunt Quatre Bras door de Fransen lang genoeg op te houden tot Britse versterkingen de aanval van de Franse maarschalk Michel Ney tot staan kon brengen. Op dat moment was de hertog van Wellington nog maar net uit Brussel gearriveerd. Daar had men op 15 juni in vol ornaat een bal bijgewoond met de militaire top. Ook de jonge prins Willem, de latere koning Willem II was daar aanwezig geweest. De officieren waren dus aan het feestvieren in Brussel terwijl de soldaten aan het front aanwezig waren, wachtend op de optrekkende Fransen.

5e Bataljon Infanterie Land Militie

Bijna alle mannen uit de huidige gemeente Voorst werden op 4 maart 1814 ingeschreven bij het 5e bataljon infanterie nationale militie. Er werden 26 mannen ingedeeld bij dit bataljon. Daarnaast werd Carel Jan van der Heiden uit Twello bij het 27e bataljon jagers ingedeeld en Johannes Broers geboren te Wilp bij het 7e bataljon infanterie nationale militie, hetzelfde als waar Jan Rem (zie inleiding) in zat.

Het 5e Bataljon Nationale Militie had als standplaats Arnhem. Op 9 april 1814 bestond het Bataljon uit 723 man, "over het geheel genomen sterke mensen van een kloeken ligchaamsbouw". Hier van waren er ongeveer 600 voorzien van geweren, kleding en uitrusting. Kolonel Dibbets, die het toezicht had over de op te richten infanterie korpsen concludeerde na zijn inspectie in zijn rapport: "niet anders dan weinig voldaan zich te

kunnen betoonen over de compositie van de officieren en van het kader van het Vijfde Militie."

Begin mei 1814 vertrok het 5e Bataljon uit Arnhem. De troepen verplaatsten zich te voet. Via Oud-Gastel waar men kort in 'kantonnement' bleef, kreeg het Bataljon Breda als garnizoensplaats, van waaruit het zijn tocht begon door de Zuidelijke Nederlanden.



Miliciens van de Nationale Militie
(Collectie Legermuseum)

Napoleon

Na zijn verbanning naar Elba in 1814 keerde Napoleon in maart 1815 terug in Frankrijk.

Toen Napoleon een nieuw leger samenstelde maakten Rusland, Oostenrijk, Pruisen en Engeland zich op voor een nieuwe oorlog en zij vormden de zgn. Zevende Coalitie.

De geallieerden hadden twee legers verzameld in België. Een leger van Britse, Nederlandse en Duitse soldaten onder bevel van Arthur Wellesley, hertog van Wellington. Meer naar het oosten lag Pruisisch leger onder bevel van veldmaarschalk Gebhard Leberecht von Blücher

Napoleon moest snel handelen om te voorkomen dat de geallieerden hun legers konden verenigen tegen hem. Hij besloot daarom eerst de geallieerde troepen in de Zuidelijke Nederlanden een nederlaag toe te brengen voordat verse troepen uit Rusland en Oostenrijk konden arriveren. Door de Britse troepen onder bevel van Wellington in België te vernietigen en vervolgens de Pruisen onder bevel van Von Blücher te verslaan hoopte hij de Britten van het continent te verdrijven en Pruisen tot vrede te dwingen. Begin juni had Napoleon 124.000 soldaten en 366 stukken geschut verzameld bij de noordgrens van Frankrijk.

Prins Frederik, tweede zoon van koning Willem I, was tijdelijk belast met het bevel over de Nederlandse troepen. Hij vestigde zijn hoofdkwartier, op 12 april, te Nijvel (Nivelles). Ook het 5e Bataljon vertrok in mei 1815 met 22 officieren en 470 manschappen naar Nijvel. Van de onderofficieren van het 5e Bataljon had slechts een zesde eerder in een oorlog gevochten.

Het 5e Bataljon was op 1 juni verplaatst naar Obaix en Buzet, ten zuiden van Nijvel. Daarna verplaatste het 5e Bataljon zich richting Gosselies, ten noorden van Charleroi. Daar hoorden men op 15 juni in de namiddag dat de Fransen optrok-

ken richting Frasnes, gelegen tussen Gosselies en Quatre Bras. *"Door vlugtende landlieden van de nadering des vijands onderrigt, zond Westenberg een paar officieren op verkenning uit, die hem het bericht terug bragten dat de Pruisen, door de Franschen vervolgd, van Gosselies over den steenweg terugtrokken"*. Naar aanleiding van deze informatie stuurde overste Westenberg een officier naar het hoofdkwartier in Nijvel voor verdere orders. In de avond kreeg hij bevel zich terug te trekken naar Quatre Bras. Daar kwam men 's nachts om een uur of twee aan.

Afgegaan

Een van de mannen die in Zutphen was geboren en in Voorst woonde toen hij werd opgeroepen voor de dienstplicht was Hermanus Kerlen. Hoewel hij van dienst was vrijgesteld is hij als vervanger van Jan Aalbers toch met het 5e Bataljon naar België vertrokken. De slag bij Quatre Bras heeft hij niet meer meegemaakt. Hij overleed kort daarvoor op 5 juni 1815.

Daarnaast waren er nog een aantal mannen ingeschreven bij het 5e Bataljon Infanterie Land Militie die niet hebben meegevochten bij Quatre Bras en Waterloo. Zoals Hendrik Jan Brugman, geboren 6 december 1790 te Twello en op 4 oktober 1814 afgekeurd. Ook Gerrit Breunis, geboren te Twello 6 december 1790 heeft niet meegevochten bij Waterloo. Hij ging op 31 december 1814 over naar de marine.

Herman Pannekoek, geboren te Wilp heeft ook niet deelgenomen aan de strijd. Bij hem staat vermeld dat hij op 12 juni 1815 met paspoort is 'afgegaan'.

15 juni 1815

De troepen van Napoleon staken op 15 juni de rivier de Sambre bij Charleroi over. De hoofdmacht van de Fransen ging na Charleroi rechtsaf om met de Pruisen af te rekenen. Een leger van 45.000 man onder bevel van maarschalk Ney moest richting Brussel optrekken om een wig te drijven tussen de troepen van de Pruisen in het oosten en de Engels-Nederlandse troepen in het westen.

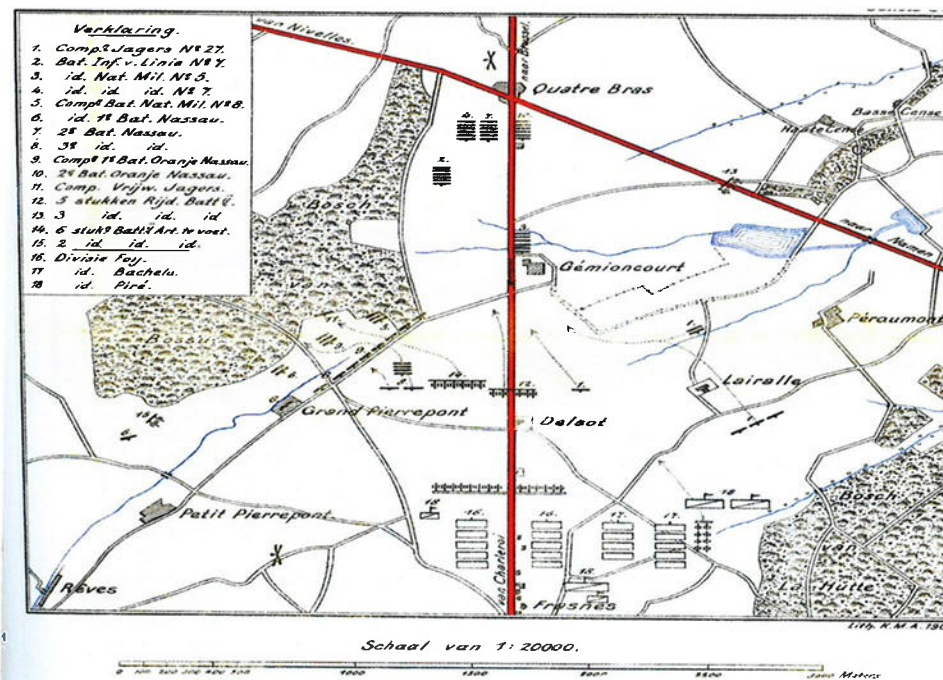
Jan Rem zat bij het 7e Bataljon Land Militie en hij schrijft in zijn dagboek: *"Den 15 Junij 1815 namiddag 5 ure buiten Nivelles aan het schijfschieten zijnde, sloeg alhier de alarmtrom"*. Ook het 5e Bataljon zal de dagen hebben doorgebracht met schietoefeningen en het exerceren om

snel in linie of colonne te komen of een carré te vormen tegen de cavalerie.

Quatre Bras 16 juni

's Morgens vroeg arriveerde de Prins van Oranje; hij liet ook de brigade Van Bijlandt en de brigade Van Merlen naar Quatre Bras komen.

Op de rechterflank vormden 5 Nassause bataljons de verdediging van het bos *Bois de Bossu* ten zuidwesten van Quatre Bras, ondersteund door 2 Nederlandse kanonnen. Dit bos lag hoger dan het terrein oostelijk ervan en dekte bovendien de weg vanaf Nijvel, waarvan eventueel meer troepen konden komen. Bij het kruispunt zelf stonden het 5e, 7e en 8e bataljon Nationale Militie opgesteld.



Opstelling van de 2e Nederlandse Divisie bij Quatre Bras

Omstreeks tien uur inspecteerde Wellington de opstellingen, keurde deze goed en zond een bevel aan de infanteriedivisie van Picton, die vanuit Brussel naar Mont-Saint-Jean was gemarcheerd, om door te marcheren naar Quatre Bras. De prins beschikte over ongeveer 8000 infanteristen en 16 kanonnen. Naarmate de slag vorderde zou het aantal geallieerden groeien tot zo'n 32.000. De gearriveerde Fransen hadden echter 18.000 man, inclusief 2000 cavaleristen en 32 kanonnen. Dit aantal groeide tot zo'n 24.000 in de loop van de dag.

De Prins besloot om zijn relatief kleine leger over een breed gebied te spreiden zodat bij maarschalk Ney de indruk werd gewekt dat er *"eene aanzienlijke magt vereenigd was"*. De hoop was dat hierdoor tijd kon worden gewonnen zodat de troepen van Wellington naar Quatre Bras konden oprukken. Jan Rem schrijft:



Verdediging van hoeve Germioncourt door het 5e bataljon - P. de Jong, 1911-1912

"Wij werden naast of langs den weg aldaar in eene diepte of geul geplaatst en met twee gelederen in lijn van bataille gesteld. Onze lijn had alzoo nog al eenige uitgestrektheid, maar was tevens zwak, als zijnde door geen enkele reserve gedeckt of gesteund".

In juni waren de glooiende akkers ten zuiden van Quatre Bras begroeid met koren.

Om twee uur 's middags openden de Fransen de aanval. Met de beschikbare batterijen bestookten ze de dunne Nederlandse linie. Achter een scherm van tirailleurs zetten zich dichtgepakte colonnes Franse infanterie (twee divisies sterk) in beweging. Ze werden begroet door tirailleurvuur. Maar de overmacht was te groot en de Nederlandse linkerflank, bestaande uit het 27e Jagers, moest zich terugtrekken

Roo van Alderwerelt schrijft: *"Ten zelfden tijd, het was omstreeks twee ure, krijgt de overste Westenberg bevel op te rukken tot voorbij Germioncourt.[boerderij ongeveer een kwartier lopen ten zuiden van het kruispunt Quatre Bras]. Hij heeft in last den Franschen te beletten tot die hoeve door te dringen. In kolonne met sectiën marscheert het Vijfde Militie over den straatweg naar Germioncourt op. Maar de helft van den afstand is nog niet doorloopen, toen het bataljon reeds begroet wordt door een paar kanonkogels van der Franschen rechtervleugel komende: een officier en eenige manschappen worden gekwetst. Leve de Koning! en Looppas - Marsch! klinkt het dadelijk daarop uit de mond van Westenberg, die voor zijne soldaten den ontmoedigenden indruk vreesde van een vuur dat zij niet beantwoorden konden. De Geldersche lotelingen herhalen die kreet, aan den Koning gewijd, en volgen welgemoed, met snellen pas, hun geest driftvollen aanvoerder. Zoo gaat het voorwaarts tot bij Germioncourt, onder een hevig kartets- en geweervuur"*.

Volgen Roo van Alderwerelt wordt er ongeveer een half uur strijd gevoerd, waarbij de Nederlanders vele verliezen lijden. De commandant van de tirailleurs, Frans Mollinger, van de vijfde Militie zei later: *"De manschappen drongen zich op een en lieten zich verpletteren, en mijne compagnie was in korten tijd bijna geheel vernietigd."*

Toen de Franse cavalerie werd ingezet trok het 5e Bataljon zich terug achter de hoeve Germioncourt. Door aanvulling

van troepen slagen de Nederlanders de Fransen weer terug te dringen.

Nadat deze aanval was afgeslagen werden de Nederlanders weer blootgesteld aan het vijandelijk artillerievuur.

Er volgen nog een derde en vierde aanval van de Fransen. Beiden werden afgeslagen. Vóór de vierde aanval stelt de Prins zich aan het hoofd van Westenberg's soldaten: *"Voorwaarts! mijne braven,"* roept hij uit, en zwaaijende met de hoed, waarmede hij zijne volgers het punt van aanval wijst, rukt hij met de kleine heldenschaar tegen de geduchte magt des vijands op".

Rond een uur of vier was de grootte van het 5e Bataljon ongeveer gehalveerd. Waarschijnlijk zijn hier ook een aantal mannen uit de huidige gemeente Voorst gewond geraakt of gedood.

Aan het eind van de dag schrijft Jan Rem: *"Het gevecht was al hevig, het duurde voort tot 's avonds acht ure, wij begaven ons toen tot rust tot den 17den. Het was dien dag zeer warm geweest, zoowel van kogels als van zon"*.

Sebastian Allebrandi, een soldaat van het 7e Bataljon Nationale Militie beschrijft de ellende na de veldslag: *"Aan den hoek van Quatre-Bras gekomen zijnde, ontwaarde ik een inderdaad ontzettend tooneel. Duizenden van lijken lagen daar als opeen gestapeld (...) Vervuld van afgrijzen sloeg ik de handen in elkander. Goede Hemel! dacht ik, welke jammer-tooneelen levert een slagveld niet op! (...) Velen echter onder deze schrikbarende menigte van opeengehoopte lichamen, waren niet geheel levenloos; verwarde en*



Prins Willem leidt de aanval bij Quatre Bras - J.W. Pieneman, 1817-1818

akelige kreten om hulp, jammerklagen in onderscheiden talen geuit, verkondigden zulks. (...) Over het algemeen was er in zulk eene schrikkelijke verwarring, en bij het overgroot getal gewonden, geene mogelijkheid, om alle gekwetsten met den vereischten spoed en met de noodige zorg bij te staan. Vol opgepropt vol, waren de ambulances, terwijl wagens met gekwetsten den weg naar Brussel bedekten, en alom bij de boeren, die niet voor het kriegsrmoer gevlugt waren, middelen van vervoer werden geprest

Bajonetsteek door linkerarm

De slag van Quatre Bras zal op de Voorstenaren een enorme indruk hebben gemaakt. De meesten hadden een boeren achtergrond en waren waarschijnlijk nooit veel verder gekomen dan de directe omgeving.

Ze zullen verschrikkelijke dingen hebben gezien. Velen raakten gewond of werden gedood.

Jan van Salk uit Wilp, 18 jaar oud, overleefde de slag bij Quatre Bras niet. Hij overleed op het slagveld. Anderen overleden later in het hospitaal zoals Antonij Brand uit Voorst.

Het aantal gewonden uit Voorst was aanzienlijk. Velen hadden te lijden van wonden door sabelhouwen of kogels. Arend Bartels raakte gewond door een geweerkogel door zijn linkerheup. Bovendien kreeg hij ook nog *“een sabelhouw onder de neus”*. Hij krijgt een jaarlijks gagement van 91 guldens in verband met *“bekomen wonden”*. Het gaat in zodra *“zijn activiteits tractement”* ophoud. Willem Hendrik Kas had drie wonden. Een sabelhouw in de rechter zij, een op het hoofd en nog een in de rechterarm.

Ook bajonetsteken waren gevaarlijk. Gerrit Waijenberg kreeg een bajonetsteek door linkerarm. Herman Jan Arnsen (Hermen Arends) uit Terwolde, geboren 23 mei 1797, keerde terug als oorlogsinvalid, hij raakte zijn linkerarm kwijt. *"Hermen Arends, gepasporteerd soldaat van het Bataillon Nationale Militie no. 5"*, trouwde te Deventer op 13 februari 1818 met Johanna de Winter. Bij het huwelijk werd een kind gewettigd.

'Regenbuijen'

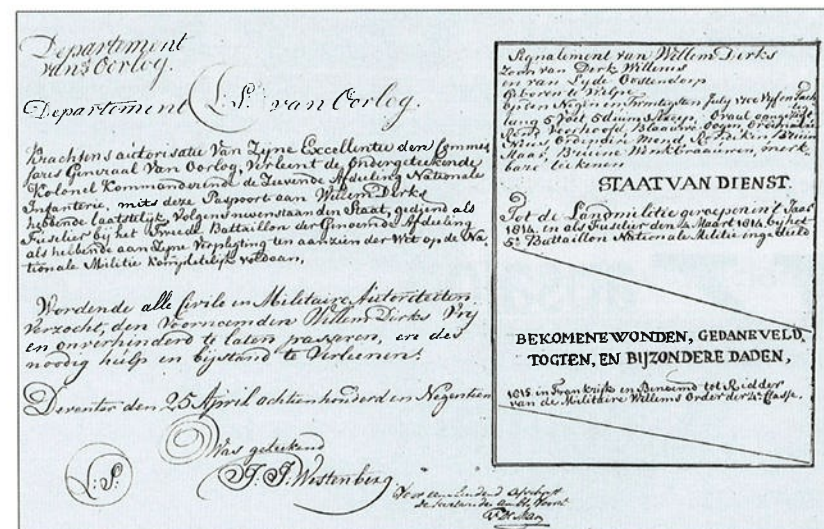
Jan Rem schrijft: “Den 17den 's morgens bragt een courier berigt dat de vijand van positie veranderde, meer naar de zijde van Waterloo; wij deden dit ook en herstelden ons in lijn van bataille, doch het goede weer scheen ons te verlaten; want zware regenbuijen bleven aanhouden tot den 18den”. Hij schrijft verder: “wij konden niet liggen of zitten van wege regen en koude, honger en dorst, en stonden al over de kuiten in den modder”.

18 juni 1815

Het vijfde bataljon had slechts een beperkte rol bij de eigenlijke slag van Waterloo. Door de grote verliezen bij de slag van Quatre Bras resteerde nog slechts een klein deel van het bataljon. Roo van Alderwerelt schrijft dat op de 16e juni het 5e bataljon *"70 dooden, 124 gekwetsten, 109 vermisten"* had te betreuren. Terwijl er op 15 juni 424 soldaten waren geweest. Waarschijnlijk is een deel van de vermisten later weer bij het bataljon terug gekomen. Hij schat de grootte van het 5e bataljon op 18 juni op ongeveer 175 man.

Na de veldslag

In het verslag van Jan Rem lezen we: “Een fourier deelde ons mede, hoeveel onze armee verloren had: 11227 gesneuvelden, 20357 zwaar geblesseerden, 14062 ligt geblesseerden, 1497 vermisten, 24.000 paarden in het geheel dood, waarvan misschien 1/3 van onze zijde”.



Paspoort voor Willem Derks uit Wilp ondertekend door J.J. Westenberg, 1819

Van het 5e Bataljon Infanterie Nationale Militie waren er 4 officieren en 83 man gesneuveld. Gewond waren negen officieren en 174 man en vermist zeven officieren en 119 man. Dus in totaal was 83% van het 5e Bataljon gesneuveld, gewond of vermist.

Eind 1815 keerden de bataljons nationale militie nr. 4, 5 en 6 terug naar het rustige garnizoenleven.

Van de overlevenden kregen er 37 van het 5e bataljon een Militaire Willems Orde. Uit de gemeente Voorst waren dat Jan Sijn uit Twello en Willem Derks uit Wilp. Beiden werden benoemd tot Ridder der 4e Klasse.

De meeste overlevenden en gewonden dienden hun dienstplicht uit en keerden daarna terug naar hun vroegere leven als dagloner, boerenknecht, dozenmaker, timmerman of landbouwer.

Bronnen:

- Brief van Frans Mollinger 1841: Regionaal Archief Zutphen, Inventaris van het archief van de Familie Van Löben Sels (1550-1980), nummer toegang 0302, inv.nr. 265
- De Roo van Alderwerelt - Geschiedenis van het zevende regiment infanterie, 1857
- Jan Rem - Waterlands Archief, Purmerend (0954 Collectie Handschriften 1518-1968, inv.nr. 42), site: <http://waterlandsarchief.nl>
- Op de Beeck, Johan - Waterloo, de laatste 100 dagen van Napoleon, 2013
- Schoenmaker, de Jong en van Zanten - Waterloo, 200 jaar strijd, 2015
- Sebastiaan Allebrandi - Herinneringen uit mijne tienjarige militaire loopbaan, 1835
- Sloos, Louis Ph.: Onze slag bij Waterloo, 2015
- Stamboeken 7e regiment Infanterie, 4e, 5e en 6e bataljon; op internet Family Search, Netherlands Army Service Records, 1807-1929, 7e Regiment infanterie
- Vels Heijn, dr. N: Waterloo. Glorie zonder helden, 1990
- Wakker, P - Aanteekeningen van een veteraan (Jan Rem), 1863
- Wikipedia: Slag bij Quatre Bras en Slag van Waterloo

Kapsalon oolman

Tel. 0571 - 271423 - Stationsstraat 1
7391 EG Twello

meer dan 225 jaar

HORSTINK

KWALITEITSBOUWERS VAN HUIS UIT!

Waarmee kunnen wij u van dienst zijn?

De kwaliteitsbouwers van Horstink maken het!

Luxe woningbouw
Aan- en verbouw
Complete badkamers
Utiliteitsbouw
Restauratie
Onderhoud

J.W. Frisostraat 15
7391 DJ Twello
Tel 0571 - 27 14 83
Fax 0571 - 27 10 36
info@horstink-twello.nl

www.kwaliteitsbouwers.nl

kriebelZ

brasserie

Dorpsstraat 59
7396 AL Terwolde
T 0571 - 292 022
E info@brasserie-kriebelz

Met liefde kan alles...

BREIN RECLAME!
WWW.BREINRECLAME.NL

ontwerp | printwerk | belettering
textiel | websites

Koppelstraat 2 Twello
Tel. 0571-280747
www.breinreclame.nl

De Groot

www.degrootzalen.nl

Avervoordseweg 2 De Vecht • Telefoon: (055) 323 12 61